

سنجش نگرش شهروندان شهر زنجان نسبت به کشاورزی شهری و عوامل مرتبط با آن

کلثوم حمیدی^۱، جعفر یعقوبی^۲، سهیل نصرتی^۳

چکیده

با توسعه شهرها و شهرنشینی و بروز معضلات ناشی از آن شکل جدیدی از کشاورزی تحت عنوان کشاورزی شهری مورد توجه قرار گرفته است. کشاورزی شهری به انجام انواع فعالیت‌های کشاورزی در داخل و پیرامون شهرها اشاره دارد که مزایای بسیاری به همراه دارد. امروزه لازم است نظام ترویج کشاورزی علاوه بر ارباب رجوعان روستایی، مخاطبان شهری را نیز تحت پوشش خدمات خود قرار دهد. هدف از این پژوهش مطالعه نگرش شهروندان شهر زنجان نسبت به کشاورزی شهری بود. این تحقیق، به لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها از نوع توصیفی-پیمایشی بود. جامعه آماری این تحقیق شهروندان شهر زنجان بودند که از میان آنان ۱۵۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بود که روایی آن از طریق پانل اعضای هیئت علمی مرتبط تایید شد و برای تعیین پایایی ابزار تحقیق از پیش آزمون و محاسبه ضریب کرونباخ آلفا استفاده شد (۰/۸). نتایج نشان داد نمره کل نگرش شهروندان زنجان به کشاورزی شهری ۳/۶۰ در مقیاس ۵ سطحی لیکرت بود. همچنین گروه بندی شهروندان بر اساس نگرش آنها به کشاورزی شهری نشان داد نگرش ۵۰ درصد آنها مثبت تا کاملاً مثبت می باشد.

واژه های کلیدی: شهر پایدار، کشاورزی شهری، شهروندان، شهر زنجان

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه زنجان

^۲ دانشیار گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی دانشگاه زنجان

^۳ دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین اهواز

مقدمه

امروزه با کاهش جمعیت روستاها و توسعه شهرها و شهرنشینی، پایداری شهری به عنوان یکی از جنبه‌های مهم توسعه پایدار، تبدیل به یکی از مباحث مهم به ویژه در کشورهای در حال توسعه شده است. توسعه پایدار، توسعه‌ای است که نیازهای کنونی بشر را بدون اینکه توانایی نسل‌های آینده را در برآوردن نیازهای خود به مخاطره افکند، تأمین کند (Azami et al., ۲۰۱۵). توسعه پایدار شهری فرایندی در ایجاد شهر پایدار، یعنی شهری مناسب زندگی حال و آینده شهروندان محسوب می‌گردد. اصل یک بیابیه ریو که حاصل کنفرانس محیط زیست و توسعه در ریودوژانیرو در سال ۱۹۹۲ است، انسان را شایسته برخورداری از زندگی سالم، پر بار و هماهنگ با طبیعت می‌داند که باید محور اصلی توسعه پایدار قرار گیرد (ربیعی فر و همکاران، ۱۳۹۲). شناختن راه‌های بهبود محیط زیست شهری برای جذاب‌تر و سالم‌تر نمودن شهرها برای زندگی در آینده و کاهش آثار نامطلوب آن‌ها بر محیط زیست اهمیت زیادی پیدا کرده است (میرترابی و همکاران، ۱۳۹۴). در این راستا پرداختن به فعالیتهای کشاورزی شهری مزایای بی‌شماری را برای شهروندان به همراه دارد که در نهایت موجب توسعه پایدار شهری می‌شود (Ruiz, ۲۰۱۶).

کشاورزی شهری سیستمی با ویژگی‌های خاص اقتصادی، اجتماعی، اکولوژیکی و فضایی است و به ویژه از نظر اندازه، مکان، شرایط قانونی، فناوری مورد استفاده، ذی‌نفعان و اقدامات سازمانی تابع شرایط شهری بوده و فعالیت‌های کشاورزان شهری به منابع موجود در شهرها بستگی دارد (Opitz et al., ۲۰۱۶).

ساده‌ترین تعریف کشاورزی شهری، تولید مواد غذایی در محدوده شهرها می‌باشد که توسط فائو در سال ۱۹۹۶ ارائه گردید لیکن با توجه به شرایط خاص هر منطقه‌ای و با توجه به سیستم اکولوژیکی و اقتصادی شهرها تعاریف مختلفی می‌توان از آن ارائه داد (Colasanti et al., ۲۰۱۲). تعریف موگوت، یکی از متداول‌ترین تعاریفی است که از کشاورزی شهری موجود است. طبق این تعریف، کشاورزی شهری عبارتست از یک صنعت مستقر در داخل و پیرامون شهرها که طی آن با استفاده از منابع، خدمات و نیروی انسانی شهری، انواع محصولات خوراکی و غیرخوراکی تولید، فرآوری و توزیع می‌شود. (Mougeot, ۲۰۱۰). امروزه حدود ۲۵ تا ۳۰ درصد از جمعیت شهرنشین دنیا به تولید مواد غذایی در شهر مشغول هستند (Orsini et al., ۲۰۱۳).

کشاورزی شهری امکان تولید سالم‌تر و کم هزینه‌تر محصولات را در نزدیک مناطق مصرف اصلی فراهم می‌کند. فعالیتهای کشاورزی شهری امکان تولید فشرده محصولات در قطعات کوچک زمین‌های شهری و با منابع آبی محدود را ممکن می‌سازد. کشاورزی در شهر به بهبود چرخه پسماندها کمک نموده و با ایجاد محیط‌های سبز به همراه آلودگی کمتر آب و هوایی و آلودگی صوتی کمتر یک محیط زندگی مطلوب را برای ساکنان شهری فراهم می‌کند (Vagneron, ۲۰۰۷). همچنین کشاورزی شهری با افزایش مصرف میوه و سبزیجات و لذت بردن از طبیعت موجب زیباسازی محله‌ها، توانمندسازی اجتماع و بهبود خودباوری و عزت نفس افراد و توانایی آنان در حفظ هویت فرهنگی و سنت‌ها می‌شود (Colasanti et al., ۲۰۱۲).

کشاورزی شهری به عنوان یک راهبرد مهم برای سازگاری با تغییرات آب و هوایی و کاهش خطر بلایای طبیعی در حین و پس از وقوع بحران محسوب می‌شود (Dubbeling, ۲۰۱۴, Mohamed & Gunasekera, ۲۰۱۴). اراضی زراعی و باغات شهری، مانعی بر سر راه فرسایش خاک بوده و ضمن کاهش میزان آب‌های هرز و کنترل سیلاب‌ها، با جذب آب‌های سطحی و بهبود زهکشی، زمینه تغذیه‌ی بهتر منابع آب زیرزمینی را فراهم می‌کنند. باغات شهری، با جذب آلاینده‌ها به کاهش آلودگی هوای شهر کمک می‌کنند و به طور مستقیم از طریق سایه انداختن بر سطوح جذب کننده‌ی گرما و به صورت غیر مستقیم از راه سرمایش ناشی از تبخیر و تعرق به کاهش دمای مناطق اطراف خود و به ایجاد یک میکرو اقلیم مطبوع در پیرامون خود می‌انجامند (اسمعیل پور و عزیزپور، ۱۳۸۸). همچنین انجام فعالیت‌های کشاورزی در شهر در شرایط بحران امکان امرار معاش و کسب درآمد، توانبخشی اجتماعی و اقتصادی و بهبود امنیت غذایی را به ویژه در مناطقی از شهر که سطح بالایی از فقر و بیکاری وجود دارد فراهم می‌کند (De Zeeuw & Drechsel, ۲۰۱۵).

کشاورزی شهری با تمام مزایا و پیامدهای مطلوبی که برای شهرنشینان به همراه دارد. همواره با مشکلات و محدودیت‌هایی مواجه است که مانع توسعه آن می‌شوند. اولین و اساسی‌ترین مشکلی که در ارتباط با کشاورزی شهری وجود دارد این است که هنوز در بسیاری از کشور-های جهان، کشاورزی شهری مفهومی ناشناخته است (Hardman & Larkham, ۲۰۱۴). دیدگاه‌های متعارف در اغلب جوامع این است که

کشاورزی متعلق به مناطق روستایی است و ایده کشاورزی در شهر هنوز جایگاهی در اذهان عمومی ندارد (Kaufman & Bailkey, ۲۰۰۰). مسئله عدم توجه به کشاورزی شهری و برنامه‌ریزی برای آن در نظام ترویج کشاورزی هم مطرح است. به نظر اسمیت و همکاران (Smit et al., ۲۰۰۱)، ریشه بسیاری از مشکلات کشاورزی شهری به ویژه در کشورهای در حال توسعه نبود خدمات ترویجی است. با توجه به اهمیت موضوع کشاورزی شهری در رفع بسیاری از مشکلات جوامع امروزی بررسی ابعاد مختلف آن ضرورت دارد. در این میان بررسی نگرش شهروندان به فعالیت‌های کشاورزی شهری یکی از زمینه‌های مطالعاتی مهمی است که نتایج آن می‌تواند آغازی بر شکل‌گیری جایگاه کشاورزی شهری در اذهان مردم و مسئولان از جمله متولیان ارائه خدمات ترویج کشاورزی بوده و پیش‌زمینه‌ای برای شناساندن این موضوع به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر زندگی شهری باشد. پژوهش حاضر یک مطالعه موردی در شهر زنجان می‌باشد که با هدف سنجش نگرش شهروندان زنجان نسبت به کشاورزی شهری انجام گرفته است.

روش شناسی

تحقیق حاضر از نوع کمی - کاربردی است و از نظر روش گردآوری داده‌ها، از نوع تحقیقات توصیفی - پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق را شهروندان زنجان تشکیل دادند. از میان آنان نمونه ۱۵۰ نفری با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند که مناطق سه‌گانه شهر زنجان به عنوان خوشه در نظر گرفته شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بود که برای سنجش روایی ابزار تحقیق از نظرات اعضای هیئت علمی گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی دانشگاه زنجان و همچنین کارشناسان مجرب سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان و سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر زنجان استفاده شد. به منظور سنجش پایایی ابزار تحقیق، از انجام پیش‌آزمون با ۳۰ نفر از شهروندان و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. نگرش به کشاورزی شهری از طریق ۱۳ گویه بررسی شد که مقدار ضریب آلفای کرونباخ برای گویه‌ها ۰/۸ به دست آمد. لذا ابزار تحقیق از پایایی مناسب برخوردار بوده است. اطلاعات به دست آمده حاصل از تکمیل پرسشنامه‌ها، با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در تحلیل داده‌ها و ارائه یافته‌ها از روشهای آماری توصیفی و استنباطی استفاده شد.

یافته‌ها

طبق نتایج ۷۸ نفر از پاسخگویان (۵۲ درصد) مرد و مابقی یعنی ۷۲ نفر (۴۸ درصد) زن بودند. میانگین سنی افراد مورد مطالعه ۳۵/۱۵ با انحراف معیار ۹/۳۱ سال بود. جوان‌ترین آنان ۱۵ سال و مسن‌ترین آنان ۶۰ سال سن داشتند. ۱۱۴ نفر (۷۶ درصد) متأهل و ۳۶ نفر (۲۴ درصد) مجرد بودند. از کل افراد مورد مطالعه ۶۷ نفر (۴۴/۷ درصد) سرپرست خانوار بودند. محل تولد ۱۳۱ نفر (۸۷/۳ درصد) شهر و ۱۹ نفر مابقی (۱۲/۷ درصد) روستا بوده است. ۴۹ نفر (۳۲/۷ درصد) دارای باغ یا زمین زراعی شخصی بودند. ۳۲ نفر (۲۱/۳ درصد) سابقه فعالیت‌های کشاورزی در روستا داشته‌اند. از کل افراد تنها ۲۶/۷ درصد دارای سابقه شرکت در دوره‌های آموزشی مرتبط با کشاورزی بودند. ۲۵/۳ درصد از کل پاسخگویان در گذشته برای دریافت راهنمایی و مشاوره به نهادهای مرتبط با کشاورزی مراجعه کرده‌اند. توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب برخی از ویژگی‌های فردی در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱- توزیع پاسخگویان برحسب ویژگی‌های فردی (n=۱۵۰)

متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد معتبر	درصد تجمعی	میانگین	انحراف معیار
سن (سال)	۱۵-۲۵	۲۲	۱۴/۷	۱۴/۷	۳۵/۱۵	۹/۳۱
	۲۶-۳۵	۵۸	۳۸/۶	۵۳/۳		
	۳۶-۴۵	۵۱	۳۴	۸۷/۳		
	۴۶-۵۵	۱۸	۱۲	۹۹/۳		
	۵۶ و بالاتر	۱	۰/۷	۱۰۰		
سطح تحصیلات	ابتدایی	۴	۲/۷	۲/۷		
	راهنمایی	۱۲	۸	۱۰/۷		
	دیپلم	۱۸	۱۲	۲۲/۷		
	فوق دیپلم	۲۴	۱۶	۳۸/۷		
	کارشناسی	۶۹	۴۶	۸۴/۷	-	-
	کارشناسی ارشد	۲۰	۱۳/۳	۹۸		
	دکترا	۳	۲	۱۰۰		
محل سکونت	منطقه ۱	۵۲	۳۴/۷	۳۴/۷		
	منطقه ۲	۴۱	۲۷/۳	۶۲		
	منطقه ۳	۵۷	۳۸	۱۰۰		
شغل	کارمند	۴۸	۳۲	۳۲		
	آزاد	۳۸	۲۵/۳	۵۷/۳		
	بیکار	۸	۵/۳	۶۲/۷		
	خانه دار	۳۳	۲۲	۸۴/۷		
	سایر	۲۳	۱۵/۳	۱۰۰		

مأخذ: یافته‌های تحقیق

طبق نتایج جدول ۱، حدود نیمی از افراد مورد مطالعه زیر ۳۵ سال سن داشتند. مدرک تحصیلی بیشتر آنان کارشناسی (۴۶ درصد) بوده است. حدود یک سوم افراد (۳۲ درصد) کارمند بوده‌اند. نگرش شهروندان نسبت به کشاورزی شهری و عوامل مرتبط با آن، از طریق ۱۳ گویه طیف لیکرت ۵ سطحی سنجیده شد. که نتایج آن در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲- نگرش شهروندان نسبت به کشاورزی شهری و عوامل مرتبط با آن ($n = 150$)

ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه ها
۰/۱۶	۰/۶۴	۴/۱۳	کشاورزی شهری موجب زیباسازی فضای منازل و محله می شود.
۰/۱۵	۰/۶۰	۴/۰۶	کشاورزی شهری موجب بهبود کیفیت هوای شهری می گردد.
۰/۱۶	۰/۶۴	۴/۰۵	کشاورزی شهری موجب افزایش سلامت جسمانی و فکری شهروندان می شود.
۰/۱۹	۰/۷۳	۳/۹۴	کشاورزی شهری موجب تلطیف روحیه شهروندان می شود.
۰/۱۹	۰/۷۳	۳/۸۸	کشاورزی شهری موجب بهبود سلامت و بهداشت غذایی خانوار می گردد.
۰/۲۹	۱/۰۵	۳/۶۳	کشاورزی شهری با شرایط آپارتمان نشینی سازگار نیست. *
۰/۲۲	۰/۸۰	۳/۵۹	کشاورزی شهری موجب توانمندسازی زنان شهری می گردد.
۰/۲۶	۰/۹۰	۳/۵۳	اغلب شهروندان وقت مازاد برای کشاورزی در منازل شهری ندارند.*
۰/۲۴	۰/۸۴	۳/۴۵	کشاورزی شهری موجب بهبود معیشت خانواده ها می شود.
۰/۲۳	۰/۷۸	۳/۳۹	کشاورزی شهری امکان استفاده بهینه از پساب های شهری را فراهم می کند.
۰/۲۸	۰/۸۷	۳/۱۲	کشاورزی شهری نیاز به سرمایه بالایی دارد.*
۰/۳۰	۰/۹۴	۳/۱۱	کشاورزی شهری با شرایط بحرانی منابع آب سازگار نیست.*
۰/۲۹	۰/۸۴	۲/۹۱	تعداد کمی از شهروندان از کشاورزی شهری سود می برند.*
۰/۰۹	۰/۳۴	۳/۶۰	نمره نگرش کل

توضیح طیف: ۱. کاملاً مخالفم، ۲. مخالفم، ۳. نظری ندارم، ۴. موافقم، ۵. کاملاً موافقم مأخذ: یافته های تحقیق
*. لازم به ذکر است، ۵ گویه از میان ۱۳ گویه منفی بودند که برای سنجش نگرش کل به صورت معکوس کدگذاری شده اند.

طبق نتایج جدول ۲، نگرش شهروندان زنجان نسبت به کشاورزی شهری ۳/۶۰ به دست آمد که نشان دهنده نگرش متوسط تا مساعد آنان نسبت به کشاورزی شهری و عوامل مرتبط با آن می باشد. از نظر شهروندان کشاورزی شهری موجب زیباسازی فضای منازل و محله ها شده، موجب بهبود کیفیت هوای شهری می شود و سلامت جسمانی و فکری و تلطیف روحیه شهروندان را در پی دارد. همانطور که در بخش قبل نشان داده شد به منظور سنجش نگرش شهروندان نسبت به کشاورزی شهری از ۱۳ گویه در قالب طیف لیکرت ۵ سطحی استفاده گردید و برای تعیین حداقل و حداکثر امتیاز این بخش به صورت زیر اقدام گردید:

حداکثر نمره اکتسابی: بالاترین نمره در هر سوال (۵) × تعداد سوال (۱۳).

حداقل نمره اکتسابی: پایین ترین نمره در هر سوال (۱) × تعداد سوال (۱۳).

بنابراین برای تعیین میزان نگرش حداقل امتیاز ۱۳ و حداکثر امتیاز ۶۵ به دست آمد. حال علاوه بر اطلاعات بخش قبل و براساس پاسخ-های ارائه شده نگرش شهروندان به کشاورزی شهری از طریق فرمول های زیر به چهار سطح منفی A، نسبتاً منفی B، نسبتاً مثبت C، مثبت D گروه بندی شده است.

Min < A < Mean - St.d
Mean - St.d < B < Mean
Mean < C < Mean + St.d
Mean + St.d < D < Max

میانگین نمره نگرش (Mean) ۴۶/۷۹ با انحراف معیار (St.d) ۴/۴۰ به دست آمد. بنابراین افرادی که دارای نمره کمتر از ۴۲/۳۹ باشند، دارای نگرش منفی نسبت به کشاورزی شهری و افرادی که نمره آن ها بین ۴۲/۳۹ و ۴۶/۷۹ باشد دارای نگرش نسبتاً منفی و افرادی که دارای

نمره بین ۴۶/۷۹ و ۵۱/۱۹ باشند دارای نگرش نسبتاً مثبت و افرادی که دارای نمره بالای ۵۱/۱۹ باشند دارای نگرش مثبت می‌باشند. توزیع فراوانی شهروندان بر اساس میزان سطح نگرش نسبت به کشاورزی شهری در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳ - توزیع فراوانی شهروندان بر اساس میزان سطح نگرش نسبت به کشاورزی شهری

سطح نگرش	درصد فراوانی	درصد تجمعی
منفی	۱۶/۷	۱۶/۷
نسبتاً منفی	۳۳/۳	۵۰
نسبتاً مثبت	۳۶/۷	۸۶/۷
مثبت	۱۳/۳	۱۰۰

همانطور که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، سطح نگرش اکثریت شهروندان نسبت به کشاورزی شهری با میزان ۳۶/۷ درصد نسبتاً مثبت بوده است.

به منظور سنجش همبستگی نگرش شهروندان به کشاورزی شهری و ویژگی‌های فردی آنان (سن، تحصیلات، تعداد دوره‌های آموزشی گذرانده در زمینه کشاورزی) از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد نتایج در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴ - نتایج همبستگی نگرش شهروندان به کشاورزی شهری و ویژگی‌های فردی آنان

متغیر	نوع مقیاس	ضریب همبستگی	سطح معنی داری
سن	فاصله‌ای	۰/۰۱	۰/۸۹
سطح تحصیلات	رتبه‌ای	-۰/۰۴	۰/۶۵
تعداد دوره آموزشی کشاورزی	فاصله‌ای	۰/۱	۰/۲۱

** : معنی داری در سطح ۱ درصد * : معنی داری در سطح ۵ درصد

همانطور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، بین نگرش افراد مورد مطالعه نسبت به کشاورزی شهری با ویژگی‌های فردی آنان ارتباط معنی داری وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

نگرش شهروندان زنجان نسبت به کشاورزی شهری ۳/۶۰ به دست آمد که نشان دهنده نگرش متوسط تا مساعد آنان نسبت به کشاورزی شهری و عوامل مرتبط با آن می‌باشد. از نظر شهروندان کشاورزی شهری موجب زیباسازی فضای منازل و محله‌ها، بهبود کیفیت هوای شهری می‌شود و سلامت جسمانی و فکری و تلطیف روحیه شهروندان را در پی دارد. این یافته با نتایج مطالعات پورجاوید (۱۳۹۰) و بیگلری و همکاران (۱۳۸۸) همسو می‌باشد.

از آنجا که نگرش به عنوان یک حالت ذهنی، احساس و یا تمایل درونی نسبت به یک پدیده است. اطلاع‌رسانی و ایجاد آگاهی اولین گام در ایجاد و حفظ نگرش مطلوب در شهروندان و ترغیب آنان به انجام فعالیت‌های متنوع کشاورزی شهری می‌باشد. به این منظور لازم است از سوی نهادهای مختلف مرتبط با کشاورزی به ویژه سازمان جهاد کشاورزی، شهرداری‌ها، هنرستان‌های کشاورزی برنامه‌های آموزشی و ترویجی متنوع و کاربردی در ارتباط با کشاورزی شهری در نظر گرفته شود. همچنین به منظور توسعه بیشتر فعالیت‌های کشاورزی در شهر لازم است بخش دولتی به عنوان حامی اصلی توسعه فعالیت‌های کشاورزی در کشور، تسهیلاتی را از نظر مالی، اعتباری، قانونی، تأمین فضا، امکان تهیه نهاده‌های کشاورزی با قیمت مناسب، خدمات مشاوره‌ای مستمر و هدفمند برای شهروندان فراهم کند.

منابع

- اسمعیل پور، ن. و عزیزپور، م. (۱۳۸۸)، «تغییر کاربری اراضی کشاورزی و افزایش نسبی دمای شهر یزد ناشی از رشد سریع آن»، مجله‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای، شماره ۱۲، صص ۳۷-۵۴.
- بیگلری، ن.، پزشکی‌راد، غ. و فعلی، س. (۱۳۸۸). نگرش کارشناسان فضای سبز شهر تهران نسبت به کشاورزی شهری و سنجش مسائل و مشکلات استفاده از این نوع کشاورزی، سومین کنگره علوم ترویج و آموزش کشاورزی، مشهد، انجمن ترویج و آموزش کشاورزی ایران. پورجاوید، ث. (۱۳۹۰). بررسی ساز و کارهای توسعه کشاورزی شهری (مورد: شهر تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس.
- ربیع‌فر، و.، زیاری، ک. و حقیقت‌نایینی، غ. (۱۳۹۲)، «ارزیابی توسعه پایدار شهر زنجان از دیدگاه زیست محیطی بر پایه تکنیک SWOT». مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره شانزدهم، بهار، صص ۱۰۵-۱۳۰.
- میرترابی، م.، رضوانفر، ا.، موحدمحمدی، ح. و حسینی، م. (۱۳۹۴). کشاورزی شهری: توسعه و ترویج آن. انتشارات جهاد دانشگاهی واحد خوارزمی، تهران، ۱۵۶ص.
- Azami, M., Mirzaee, E., and Mohammadi, A. (۲۰۱۵). Recognition of urban unsustainability in Iran (case study: Sanandaj city). *Cities*, ۴۹, ۱۵۹-۱۶۸.
- Colasanti, K. J. A., Hamm, M. W. and Litjens, C. M. (۲۰۱۲). The City as an Agricultural Powerhouse? Perspectives on Expanding Urban Agriculture from Detroit, Michigan. *Urban Geography*, Volume ۳۳, Issue ۳, ۳۴۸-۳۶۹.
- De Zeeuw, H., and Drechsel, P. (۲۰۱۵). *Cities and agriculture: Developing resilient urban food systems*: Routledge. Available on <http://books.google.com>.
- Dubbeling, M. (۲۰۱۴). Urban Agriculture as a Climate Change and Disaster Risk Reduction Strategy. *Urban Agriculture magazine*, ۲۷, ۳-۷.
- Hardman, M. and Larkham, P.J. (۲۰۱۴). The rise of the 'food charter': A mechanism to increase urban agriculture. *Land Use Policy*, ۳۹, ۴۰۰-۴۰۲.
- Kaufman, J. L. and Bailkey, M. (۲۰۰۰). *Farming inside cities: Entrepreneurial urban agriculture in the United States*: Lincoln Institute of Land Policy Cambridge, MA
- Mohamed, L. and Gunasekera, J. (۲۰۱۴). Promoting Urban Agriculture as a Climate Change Strategy in Kesbewa, Sri Lanka. *Urban Agriculture magazine*, ۲۷, ۲۰-۲۳.
- Mougeot, L. J. (۲۰۱۰). *Agropolis: "The social, political and environmental dimensions of urban agriculture"*: Routledge.
- Opitz, I., Specht, K., Berges, R., Siebert, R. and Piorr, A. (۲۰۱۶). Toward sustainability: Novelties, areas of learning and innovation in urban agriculture. *Sustainability*, ۸(۴), ۳۵۶.
- Orsini, F., Kahane, R., Nono-Womdim, R. and Gianquinto, G. (۲۰۱۳). Urban agriculture in the developing world: A review. *Agronomy for sustainable development*, ۳۳(۴), ۶۹۵-۷۲۰.
- Ruiz, C.G. (۲۰۱۶). Potential for urban agriculture on former farmland at Bredtvet and Gaustad, Oslo. NIBIO REPORT. ۲(۱۳).
- Smit, J., Nasr, J. and Ratta, A. (۲۰۰۱). *Urban Agriculture: Food, Jobs and Sustainable Cities* (Unpublished Second Edition, First Published by UNDP), Available on <http://jacsmi.com/book.html>.
- Vagneron, I. (۲۰۰۷). Analysis Economic appraisal of profitability and sustainability of peri-urban agriculture in Bangkok. *Ecological Economics*, ۶۱, ۵۱۶-۵۲۹.